

O‘zbekiston respublikasi oliy va o‘rta maxsus
ta’lim vazirligi
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasasi

**“O‘ZBEK TILINING YANGILANAYOTGAN
O‘ZBEKISTON MILLIY YUKSALISHIDA
TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI”**

RESPUBLIKA MASOFAVIY ILMIY-AMALIY
ANJUMANI MATERIALLARI
2020-YIL 23-OKTABR

BUXORO – 2020

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI
BUXORO MUHANDISLIK-TEXNOLOGIYA INSTITUTI
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
KAFEDRASI

“O‘ZBEK TILINING YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTON
MILLIY YUKSALISHIDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI”

mavzusidagi respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI TO‘PLAMI

2020-YIL 23-OKTABR

BUXORO – 2020

O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni qabul qilinganligiga 31 yil to'lganligi munosabati bilan hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'risida"gi PF-5850-son Farmonida ko'zda tutilgan "O'zbek tili bayrami kuni"ni keng nishonlash, jumladan: O'zbek tilini davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo'llanish ko'lamini yanada kengaytirish; Davlat tilini milliy qadriyat sifatida e'zozlash; unga nisbatan milliy g'urur hissini kuchaytirish va targ'ib etish; O'zbek tilining xalqaro mavqeyini mustahkamlash maqsadida Buxoro muhandislik-texnologiya instituti "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasida 2020-yil 23-oktabrda "O'zbek tilining yangilarayotgan O'zbekiston milliy yuksalishida tutgan o'rni va ahamiyati" mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani o'tkazildi. To'plamga mazkur anjuman materiallari kiritilgan.

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

BuxMTI ilmiy va innovatsion ishlari prorektori:
f.m.f.doktori M.Sharipov

BuxMTI "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasini mudiri,
falsafa fanlari doktori G.S.Yunusova

Mas'ul muharrir: BuxDU "O'zbek tilshunosligi" kafedrasini dotsenti

B.E.Qilichev

BuxMTI "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasini o'qituvchilari:

G.X.Istamova

Sh.F.To'xtayev

**Maqolalar dagi ma'lumotlarning haqqoniyligi va imlo jihatlariga
mualliflar mas'uldir.**

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Каримов. "Юксак ва маънавият- енгилмас куч" Т.:Маънавият, 2008.-176 б
2. <http://www.slovonovo.ru>

JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARI FAOLIYATIDA NUTQ MADANIYATINING O'RNI

Sabirova Nasiba Rasulovna

BuxDU o'qituvchisi

Dunyoga nazar soladigan bo'lsak, har bir millat, dat, har bir zaradan tortib to mavjudot, maxluqotgacha o'z tili, zaboni, nutqi mavjud. Har bir insonning nutqi o'ziga xosligi, dunyoqarashiga mosligi bilan ajralib turadi. Insonlar nutqi orqali o'z tafakkuri bilan o'rtoqlashadi, voqea-hodisalar haqida aniq ma'lumot beradi. O'zining nutqi orqali tinglovchiga ta'sir qiladi. Agar kishi o'z fikr va dunyoqarashini til orqali bayon eta olmasa, tinglovchi bu nutqdan mazmun-mohiyatni ajrata olmasa, demak bunday nutqning til qurilishida grammatik-uslubiy nuqsonlar mavjudligi ayonlashadi. Nutq madaniyati tilning tuganmas boyligini egallashdir[1]. Bugungi davr talabi yuqori darajadagi mutaxassislarni tayyorlash sifati va malakasi darajasiga nisbatan tobora yuqori talablarni talab qilmoqda. Nutq madaniyatiga bo'lgan talablar inson va jamiyatning umumiy va kasbiy madaniyatining muhim, integral ko'rsatkichi sifatida zamonaviy sharoitda ham oshib bormoqda. Universal kompyuterlashgan eng yangi texnologiyalar davrida odamlar muloqotining eng muhim vositasi sifatida tilni yuqori darajada bilish, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish, fikr va hissiyotlarni shakllantirish va ifoda etish vositasi har qanday shaxs uchun davr talabidir.

Nutq madaniyati insonning umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u tafakkur madaniyatini, o'zini tutish madaniyatini aks ettiradi, asosan, shaxsning ma'naviy va axloqiy ko'rinishini tavsiflaydi, uning kommunikativ faoliyati samaradorligiga ta'sir qiladi va faoliyati og'zaki nutq bilan bevosita bog'liq bo'lgan odamlar uchun bu muhim shartdir. Sport sohasi vakillari ham odamlar bilan ishlaydilar, ular fizioterapiya mashg'ulotlari, jismoniy rehabilitatsiya, sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sport menejmenti va hokazolarda ham o'z nutqlari orqali o'z fikrlarini ifodalaydilar, yo'naltiradilar. Shuning uchun ularning kasbiy ishi, qanchalik muhim bo'lmasin, ko'rgazmali faoliyat bilan birgalikda, asosiy ilmiy bilimlar va uslubiy tayyorgarlik orqali belgilanishi kerak. Nutqni o'stirish nazariy va uslubiy kurslar bilan bir qatorda bo'lishi kerak, chunki bu umumiy kasbiy kompetensiyaning eng muhim elementlaridan biri bo'lib, bu kelajakda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni og'zaki nutqning amaliy ko'nikmalari bilan uyg'unlashishiga imkon beradi. Biz jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bo'lajak mutaxassislar orasida nutq madaniyatini shakllantirish

jarayoni samaradorligini oshirish uchun pedagogik tizimni nazariy va eksperimental asoslashga harakat qilamiz. Jismoniy madaniyat (tarbiya) o'qituvchisining professional nutq mahoratining modeli uning xususiyatlari turli o'lchamlarga tegishli ekanligi bilan tavsiflanadi. Bundan tashqari, bu alomatlar juda ko'p, shuning uchun ba'zi mutaxassisning nutqi boshqalarga nisbatan "yaxshi", yoki aksincha bo'lishi mumkin. Nutqning sayozligi pedagogik xususiyatlarining yuqori sifat darajasida bo'lishiga olib kelmaydi. Shu sababli, kasbiy nutq modeli omillarini ko'paytirish yo'li bilan olingan komponentlar asosida tavsiflash va tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi kasbiy nutqining ramunaviy tavsifini uchta aksioma asosida izohlash mumkin:

- 1) kasbiy faoliyatda og'zaki nutqdan foydalangan holda o'qituvchi gapiradi yoki tinglaydi;
- 2) kasbiy nutq natijasi nutq faoliyatining 3 bosqichining birligi va amalga oshirilishi bilan ta'minlanadi;
- 3) yo'naltirish, bajarish, nazorat qilish; kasbiy nutqni bilish darajasi ko'p yoki oz, yaxshi yoki yomon bo'lishi mumkin.

Jismoniy madaniyat(tarbiya) o'qituvchilari har bir harakatni nutq orqali izohlaydilar. Har bir harakat nutq orqali ifodalanganda, qanday niyatni amalga oshirish, ma'lum natijaga erishishga xizmat qiladigan odamning nutq xatti-harakatlarining asosiy birligi sifatida tavsiflanadi. Nutqning tarkibiga predmet, maqsad, mazmun, foydalaniladigan vositalar - og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalar kiradi.

Og'zaki xatti-harakatlar axborot-kommunikativ funksiyani bajaradi, ya'ni og'zaki hamda akustik vositalar orqali o'qituvchi ma'lumot uzatadi va talabalar bilan almashadi. Og'zaki vositalardan foydalanish sifati va samaradorligi nutqning kommunikativ fazilatlarini (to'g'riligi, aniqligi, tozaligi, ifoda etuvchanligi, qulayligi, boyligi, izchilligi) bilan tavsiflanadi. O'qituvchining akustik vositalardan samarali foydalanish ko'rsatkichi - bu shakllangan nutq texnikasi bo'lib, u ovozning, diksiyaning shakllangan sifatlarini o'z ichiga oladi. Og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar aloqa jarayonida axborot va tartibga solish funksiyalarini bajaradi. Agar og'zaki nutq ma'lumotni yetkazish uchun ishlatilsa, og'zaki bo'lmagan vositalar shaxslararo munosabatlarni "muhokama qilish" uchun ishlatiladi. Og'zaki bo'lmagan vositalarga kinetik (tana harakatlari - imo-ishoralar, mimika, pantomima) va proksimal vositalar (aloqani fazoviy tashkil etish) kiradi [2]. Nutqning yuqori darajada sayqallanganligi, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar ta'limini tubdan shakllantirishga yordam beradi, mohiyati, madaniy mazmunini kengaytiradi, bilimlarini yanada chuqurlashtirish uchun xizmat qiladi. Nutq madaniyatining yuqoriligi sport va jismoniy tarbiya talablarining

istiqbollari belgilaydi. Nutqning ko'p qirrali xususiyatlari ta'lim darajasi va ixtisoslashuvini tanlash imkoniyatini yaratadi va shu bilan talabalarning ta'lim sohasida ham, kasbiy ixtisoslashuv sohasida ham turli ehtiyojlari va qiziqishlarini amalga oshiradi. Jismoniy tarbiya sohasida kadrlar tayyorlash va yangi ixtisosliklarni shakllantirishda nutqning ahamiyati cheksiz. Ular ideal holda aniq ijtimoiy talabga javob berishi kerak. Aynan shu narsa har doim nafaqat o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatini, balki kasbiy faoliyat sohasida tezkor navigatsiya qilish qobiliyatini shakllantiradi, keng ixtisoslashuvga ega bo'ladi, shu bilan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi natijasida yuzaga keladigan talabni oldindan biladi. Zamonaviy jismoniy tarbiyaning taraqqiyot modeli ta'limning mohiyatini, uning shaxs va jamiyat bilan bog'liq maqsadlarini, munosabatlari va vazifalarini belgilaydigan qadriyatlar tizimiga asoslangan. Uning mazmuni o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashish va ularga mos keladigan turdagi ta'lim modeliga mos kelishi kerak. Ta'lim mazmuni rivojlanishining asosiy tendensiyalariga kiruvchi, ijtimoiy-antropologik yondashuvning ustunligini mustahkamlash; insonni tushunishni yanada to'liqroq tushunish; gumanitar bilimlar va gumanitar tadqiqotlar ijtimoiy yo'naltirilganligi; tabiiy va gumanitar fanlarni birlashtirish tendensiyasi, ta'limning yanada mazmuni va tuzilishi talab etiladi. Demak, qaysi sohani olmaylik, inson o'z hayotida til va nutqning o'rnini nihoyatda muhimligini anglaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Богин Г.И. Уровни и компоненты речевой способности человека. Калинин, 1975. - 128 с.
2. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent, 1993.
3. Чучалина А.И., Чусовитина О.М. Теоретические основы профессионально-речевой подготовки будущих специалистов в области физической культуры и спорта // "Теория и практика физической культуры" 2005.

5-SHO'BA. O'ZBEK ONOMASTIKASI MASALALARI

ТОПОНИМЛАР ТАРКИБИДАГИ СОНЛАР ҲАҚИДА

Байрамали Қиличев

БухДУ доценти

Ўзбекистон топонимиясида турли морфологик бирликларни кузатиш мумкин. Булар сирасига от, феъл, сифат каби фаол кўлланадиган, равиш, олмош, сон каби микдоран кўп бўлмаган номлар ҳам учрайди. Биз ушбу ахборотда топонимлар таркибида кузатиладиган айрим шаклан сонга ўхшаш,

14	Saniyeva Z.A.	O'zbekistonda davlat tilining o'rnini	38
15	Fayazova D.S.	Dil idroki – til javhari	40
16	Nazarova M.M.	Milliy tiklanishdan milliy yuksalishga yuz tutgan O'zbekistonda davlat tilining o'rnini	42
17	Бафоев Ф.М.	Тил – миллат таширф қогози	45
18	Нуруллаева Г.М.	Тил – миллат кўзгуси	47
19	Ҳасанова З.Б.	Тилга муҳаббат – ватанга садоқат	49

2-SHO'BA. ONA TILI TA'LIMIDA INNOVATSION YONDASHUV

№	Muallif (lar)	Mavzu	Bet
20	Нурмуродова Ш.И.	Она тили таълими ва шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари	51
21	Tosheva N.M.	O'zbek tili ta'limida innovatsion yondashuv	54
22	Bozorova N.H.	Она тили дарсларида innovatsion texnologiyalarni qo'llash, shakllantirish omillari va imkoniyatlarini	56
23	Mihitdinova M.S., Pardayeva N.N.	Masofaviy o'qitishni tashkil etish – davr talabi	59
24	Xaydarova N.G.	Она тили дарсларида innovatsion texnologiyalarning	62

168

		samaradorligi	
25	To'xtayev Sh.	Harakat nomi shaklini grafik organayzerlar asosida o'tish	64
26	Taxirova X.	Ora tili darsligi yuzasidan ayrim mulohazalar	67

3-SHO'BA. O'ZBEK TILINING NAZARIY MASALALARI

№	Muallif (lar)	Mavzu	Bet
27	Jo'rayeva B.M., Aminova A.O'.	Konseptning lingvokognitiv tahlili xususida	70
28	Холмухамедов Б.Ф.	Ўзбек тилидаги тасвирий сўзларнинг лексемалашуви ҳақида	73
29	Баракатова Д.А.	Адабий тил меъёрлари ва талаффуз маданияти ҳақида	76
30	Истамова Г.Х.	Фитрат ва ўзбек тилшунослигининг айрим назарий масалалари	78
31	Иззатуллаева Г.	Фитрат ва имло масалалари	81
32	Шокиров Л.Б., Саидова Г.Ш.	Таржима соҳасида ўзбек тилининг роли	83
33	Boltayeva N.O'., Boltayeva V.O'.	Publitsistik matrlarda sarlavhaning vazifalari	86
34	Ubaydullayeva X.	O'zbek tilshunosligida iboralarning o'rnini	88

4-SHO'BA. O'G'ZAKI VA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

№	Muallif (lar)	Mavzu	Bet
35	Ғафурова Н. Н.	Замонавий мутахассисларни тайёрлашда оғзаки нутқнинг аҳамияти	92
36	Sabirova N.R.	Jismoniy tarbiya o'qituvchilari faoliyatida nutq madaniyatining o'rnini	94

5-SHO'BA. O'ZBEK ONOMASTIKASI MASALALARI

№	Muallif (lar)	Mavzu	Bet
37	Қиличев Б.	Топонимлар таркибидаги сонлар ҳақида	96
38	Камолова С., Файзуллаева Ш.	Француз адабиётида ономастика	102
39	Шодиева И.О., Қудратова Н.У.	Тилшуносликда гидронимлар	105
40	Камолова С., Файзуллаева Ш.	Француз антропонимларининг миллий-маданий қирралари	108

169